

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ ПРАВА НА ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ

FEATURES OF REALIZING THE RIGHT FOR HONOR AND DIGNITY BY A MINOR

Сингубов О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

Вивчення таких філософсько-правових категорій, як «честь» та «гідність», є невід'ємною частиною будь-якого наукового дослідження в галузі особистих немайнових прав фізичної особи. У статті досліджується зміст правомочностей особистого немайнового права дитини на честь та гідність, а також характерні особливості їх здійснення неповнолітньою особою. Автор вважає особливо важливим завданням роз'яснити неповнолітній особі, як правильно себе захищати, коли гідність і честь знаходяться під загрозою, або забезпечити цей захист від її імені та в її інтересах уповноваженими на те особами. Оточуючі особи повинні вдвічі сумлінніше ставитися до обов'язку щодо поваги честі й гідності неповнолітньої особи, оскільки мова йде про дитину, інакше їх буде притягнуто до цивільної відповідальності.

Ключові слова: особисті немайнові права, діти, неповнолітня особа, честь, гідність.

Изучение таких філософсько-правових категорій, як «честь» і «достоїнство», являється неотъемлемою частиною любого научного исследования в области личных неимущественных прав физического лица. В статье исследуется содержание правомочностей личного неимущественного права ребенка на честь и достоинство, а также характерные особенности их осуществления несовершеннолетним лицом. Автор считает особенно важным заданием разъяснить несовершеннолетнему лицу, как правильно себя защищать, когда достоинство и честь находятся под угрозой, или обеспечить такую защиту от имени и в его интересах уполномоченными на то лицами. Лица, окружающие несовершеннолетнего, должны вдвое добросовестней относиться к обязанностям относительно уважения его чести и достоинства, поскольку речь идет о ребенке, иначе они будут привлечены к гражданской ответственности.

Ключевые слова: личные неимущественные права, дети, несовершеннолетнее лицо, честь, достоинство.

The study of such philosophical and legal categories as «honor» and «dignity» is an essential part of any scientific research in the field of personal non-property rights of an individual. This article examines the contents of the powers of the moral rights of the child to honor and dignity, as well as the characteristics of their implementation minor. The author believes that it is particularly important to clarify a minor how to protect oneself, when dignity and honor are at stake or secure this protection on behalf and in the interest of authorized persons. Since people surrounding a minor must treat his/her honor and dignity with a double responsibility because it is a child, otherwise they will be brought to civil liability.

Key words: personal non-property rights, children, minor, honor, dignity.

Дитинство – це період, що триває від народження до повної соціальної й психологічної зрілості дитини, до становлення її як повноцінного члена громадянського суспільства. Тривалість цього періоду зумовлена й залежить від розвитку суспільства та системи законодавства, яке регулює життєдіяльність дитини. Тому умовність часу для здійснення прав людини, які надаються законодавцем у період дитинства, зумовлена також індивідуально-особистісними ознаками кожної дитини, що інколи формуються за власним графіком, всупереч традиційній нормі віку, що визначається правом [5, с. 80].

Вивчення таких філософсько-правових категорій, як «честь» і «гідність», є невід'ємною частиною будь-якого наукового дослідження в галузі особистих немайнових прав фізичної особи. Зокрема, зазначені питання розглядалися у наукових працях З.В. Ромовської, Н.М. Малєїної, Л.О. Красавчикової, Л.В. Красицької та інших учених, які присвячували роботи переважно загальній характеристиці таких прав та їх доктринальному аналізу. Тому на сьогодні є вкрай актуальним дослідження здійснення особистих немайнових прав дитини. Більше того, беручи до уваги складні соціально-правові умови зростання

молодого покоління, особливого ставлення суспільства заслужують честь і гідність дитини, забезпечення здійснення яких є запорукою психологічного здоров'я нації та майбутнього процвітання нашої держави.

Відповідно, метою статті є дослідження особливостей здійснення неповнолітньою особою права на честь і гідність, а також аналіз їх правомочностей.

Так, преамбула загальної Декларації прав людини починається словами: «Визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості та загального миру» [3]. Згідно зі ст. 3 Конституції України честь і гідність людини, поряд з іншими фундаментальними правами, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Л.О. Красавчикова визначає право на честь, гідність та ділову репутацію як забезпечену законом можливість громадянина вимагати від інших осіб, щоб оцінка його особистості, справ і вчинків спиралась на реальні обставини й не спотворювалась ганебними відомостями, які не відповідають дійсності [6, с. 34]. Тоді як З.В. Ромовська, називаючи серед особистих немайнових прав громадян право на честь

і гідність, визначає його як право людини претендувати на правильну моральну оцінку її особистості чи діяльності, а також право вимагати від усіх інших осіб усунення будь-яких порушень та утримання від порушення цього права [7, с. 14].

Водночас ст. 297 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], закріплюючи право на повагу до гідності та честі фізичної особи, визначає лише, що зазначені складові людської особистості є недоторканими, проте не містить жодного положення щодо їх змісту. Як наслідок, зміст термінів «честь» і «гідність» у науковій літературі розкривається неоднозначно. Ці поняття хоча й переплітаються певним чином, проте не зливаються, тобто лише частково дублюють одне одного [8, с. 251]. Так, цивільно-правова доктрина визначає «честь» як суспільну оцінку особистості, міру духовних, соціальних якостей громадянина. Гідність, у свою чергу, є внутрішньою самооцінкою власних якостей, здатностей, світогляду, свого суспільного значення [9, с. 58]. У більш розширеному трактуванні честь розуміється як певна соціальна оцінка особистості, що формується в процесі суспільного життя, діяльності й спілкування людей та організацій із таких об'єктивних показників, як вчинки, погляди та інші явища суспільного життя. Натомість гідність – це певна самооцінка особистості своїх ділових, моральних та інших соціальних якостей [10, с. 145].

Таким чином, честь є зовнішньою оцінкою особистості, яка походить від оцінки суспільством моральних та інтелектуальних якостей людини. Тоді як гідність відображає внутрішній механізм самопізнання й самоконтролю, вона не орієнтована на суспільний престиж, а є мірилом допустимих моральних вчинків конкретної особи. Тобто усвідомлення людиною факту, що вона володіє незганяєними моральними та інтелектуальними якостями, у зв'язку із чим потребує поваги до себе від інших людей, визнання за собою певних прав і можливостей.

Честь людини розглядають із двох боків: зовнішнього (об'єктивного) та внутрішнього (суб'єктивного). З об'єктивного боку це моральна оцінка (визнання) діяльності, поведінки чи вчинків особи іншими людьми. Тобто честь розуміється як оціночна категорія, яка спрямована від суспільства до особистості. Джерелом такої оцінки є факти (інформація) про конкретні діяння особи та її поведінку в цілому, оскільки її внутрішній світ, який не має об'єктивної форми вираження (слова, письмова форма тощо), не може розцінюватись як джерело інформації. При цьому до уваги повинні братися лише соціально значимі факти. Отримана інформація співвідноситься у свідомості з інформацією про суспільні потреби, критерії добра й зла, справедливості, совісті, обов'язку, суспільного ідеалу тощо, на основі чого виникає оцінка про правильність чи неправильність (чесність чи нечесність) діянь або поведінки індивіда в цілому [11, с. 449].

Внутрішній бік поняття «честь» проявляється в усвідомленні самим індивідом власної моральної репутації, адже честь характеризується сукупніс-

тю найвищих моральних принципів, якими людина керується у своїй особистій поведінці. Тобто вона виступає самооцінкою особи своєї поведінки, своїх діянь на основі власного внутрішнього духовного світу, світогляду, пріоритетів і переконань. Саме цей суб'єктивний (внутрішній) вияв честі і є гідністю людини.

Для гідності дитини, як і будь-якої людини, також притаманне виділення двох сторін гідності: об'єктивної та суб'єктивної. Під об'єктивною (соціальною) стороною гідності розуміється те, що як моральна цінність і суспільна значимість особистості вона визначається існуючим суспільним або класовим відношенням та не залежить від людини. Тобто людина вже лише внаслідок того, що вона є біологічною істотою, наділена певною об'єктивною гідністю.

Зокрема, М.А. Придворов відмітив, що категорія гідності сприймається як об'єктивний факт, як визнання цінності особистості в усіх врегульованих правом сферах соціального життя (економічного, політичного, особистого), де в кожній особистості, суб'єкті права визнають цінність людини взагалі (людська гідність); цінність кожної індивідуальної особистості як сукупність неповторних рис окремої особистості (особиста гідність); цінність представника певної спільності людей (гідність працівника, жінки, молоді та інших); нарешті, усвідомлення та почуття власної гідності [12, с. 14].

Суб'єктивна (індивідуальна) сторона гідності проявляється в усвідомленні та почутті особистої гідності, своєї гідності як людини, особистості, як представника тієї чи іншої спільності чи певної групи, що обумовлюється можливістю людини відображати не лише об'єктивний світ, а й себе в цьому світі, свою роль і місце в ньому. Саме об'єктивна сторона гідності виконує мотивувальну функцію в поведінці людини, що розуміється як зовнішня (індивідуальна, особиста) сторона гідності [11, с. 404].

Проте честь і гідність у суб'єктивному значенні не можуть бути об'єктом особистих немайнових відносин, оскільки є внутрішньою оцінкою особи самої себе, про яку ніхто не знає, відповідно, є недосяжною для стороннього втручання, а отже, не піддається правовому впливу. Адже право за своїм призначенням покликане регулювати й охороняти суспільні відносини, для регулювання яких визначальним фактором є їх «виразність», «сприйнятливність», які можливі лише через систему об'єктивованих явищ, наприклад, через певну поведінку.

Отже, честь і гідність є особистими немайновими благами, невіддільними від особистості та притаманними кожній фізичній особі від народження. У зв'язку із чим є беззаперечним той факт, що право на честь і гідність належить кожній неповнолітній особі. Саме така позиція висвітлена в ст. 16 Конвенції ООН про права дитини [2], яка забороняє будь-яке посягання на честь і гідність дитини.

Формування в дитини почуття власної гідності – важлива частина виховання, так як сформоване в дитинстві ставлення до власної гідності здійснює зна-

чний вплив на те, який спосіб життя обере й буде підтримувати дитина в подальшому дорослому житті. Саме тому Закон України «Про охорону дитинства» [4], визначаючи обов'язки й відповідальність батьків щодо виховання та розвитку дитини, зобов'язує їх поважати також її гідність (ст. 12). Адже будь-яка неповнолітня особа, яка впевнена, що гідна гарного поводження з нею, гарних умов життя, буде самореалізовуватися, будувати стосунки з іншими людьми та планувати свій спосіб життя відповідно до встановлених у суспільстві стандартів (правил поведінки). Неуражена ніякими негативними обставинами (припиненням, образами, переслідуванням тощо) дитяча гідність сприятиме формуванню в дитини такої невід'ємної від її особистості якості, як честь, що у свою чергу забезпечить неповнолітній особі повагу та захоплення з боку оточуючих осіб.

Проте необхідно мати на увазі, що неповнолітня особа, як правило, ще не має достатнього життєвого досвіду щодо власної поведінки, саме тому заporукою формування в дитини почуття гідності та честі є поважливе ставлення до неї оточуючих людей, як у колі сім'ї, так і в дитячому садку, школі тощо. Із цією метою в ст. 20 Закону України «Про охорону дитинства» [4] встановлено заборону пропагування в засобах масової інформації культу насильства й жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, яка зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини.

Водночас саме відсутність життєвого досвіду й прикладів гарного ставлення, прояву поваги, розуміння з боку батьків, ровесників та інших членів суспільства ставить «під удар» честь і гідність неповнолітньої особи, які ще формуються. У такому контексті виникає необхідність закріплення за дитиною права на честь і гідність, а також їх захисту.

Відповідно, право дитини на честь – це особисте немайнове право неповнолітньої особи на об'єктивну, повну й справедливу оцінку її самої та її дій, вчинків (поведінки) за дотримання морально-етичних і правових норм із боку суспільства, певної соціальної групи та окремих її членів, а також право на формування цієї оцінки, користування нею й захист у випадках порушення.

Право дитини на гідність – це особисте немайнове право неповнолітньої особи на власну цінність як особистості, право на усвідомлення цієї цінності й значимості себе як особи, а також захист від поводження та покарання, що принижує гідність дитини.

Таким чином, визначивши правову природу честі та гідності як особистих немайнових благ дитини, слід визначити їх правовий режим, який переважно опосередковується через наявні в дитини правові можливості щодо її честі й гідності. Під час цього визначення правомочності повинні носити чітко з'ясований аспект юридичного закріплення вказаних благ та можливість їх використання. Так, зміст особистого немайнового права неповнолітньої особи на честь і гідність складає класична тричленна будова повноважень: на власні дії, на дії інших осіб та вимоги захисту порушеного права.

Неповнолітня особа є носієм честі й гідності, тобто мова йде про благоволодіння особистою гідністю та честю, яке включає в себе юридичне закріплення за особою правового статусу носія відповідного особистого блага. При цьому здійснюється фактичне володіння честю й гідністю без звернення за сприянням третіх осіб та вимоги від будь-кого й кожного не порушувати ці блага. Із цього приводу є доречним висловлювання Л.О. Красавчикової, що цивільне право лише констатує наявність названих благ і визнає свободу індивіда визначати свою поведінку на свій розсуд у межах, що передбачені законом [6, с. 38].

Підтримуючи вказану позицію, З.В. Ромовська відмітила, що честь формується на підставі того, як особа ставиться до своїх прав та обов'язків, а не на підставі того, використовує чи не використовує вона належне їй право. При цьому автор зауважила, що коло позитивних повноважень полягає в гарантованій особі законом можливості, згідно з якою вона має право вільно почувати себе в суспільстві, спокійно жити й працювати та із цією метою вимагати визнання її заслуг перед суспільством [7, с. 11].

Водночас наділення неповнолітньої особи певними особистими благами надає їй можливість використовувати їх, тобто обрати той вид поведінки, яка буда спрямованою на формування й використання в суспільних відносинах із метою досягнення власної мети існуючих в особі честі й гідності в межах, що визначені чинним законодавством та не суперечать моральним засадам суспільства. Наприклад, особисті якості дитини, зокрема те, як вона позиціонує себе в суспільстві, групі чи колективі (її гідність), а також ставлення до неї інших осіб (однолітків, дорослих, керівників), оцінка її особистих рис, поведінки та спонукальних мотивів (її честь) сприяють обранню неповнолітньої особи старостою групи чи класу, капітаном команди, ведучим різноманітних світських заходів тощо.

Нинішнє суспільство хоча й визнає цінність дитини й пріоритетність її розвитку, охорони та захисту, проте реалії сьогодення свідчать про інше, зокрема, належність неповнолітній особі вищезазначених прав не задовольняється простою їх наявністю та здійсненням, так як будучи істотою соціальною, дитина постійно знаходиться в колективі (сім'я, друзі, вихователі тощо), відносини в якому можуть складатися таким чином, що на честь і гідність неповнолітньої особи може бути здійснене посягання. Незважаючи на те, що ст. 297 ЦК України передбачено право кожного на повагу до його гідності й честі, повага – це почуття шани, прихильне ставлення, яке ґрунтується на визнанні чийх-небудь досягнень, високих позитивних якостей когось або чогось, яке формується на засадах власних суб'єктивних переконань, і тому зобов'язати поважати когось чи щось є просто неможливим [11, с. 408]. Тим паче, що, з іншого боку, це вступає в суперечність із конституційним правом на свободу думки й слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 Конституції України), у зв'язку із чим піднімається питання про захист честі й гідності дитини.

Актуальною в такому сенсі є позиція Р.О. Стефанчука, який під правом на особисту гідність розуміє особисте немайнове право фізичної особи на власну цінність як біопсихосоціальної істоти, на визнання цієї цінності, на вимогу ставлення до себе як до вищої соціальної цінності, а також на захист від поводження й покарання, що принижує людську гідність [11, с. 406, 409].

Отже, резюмуючи вищенаведене, слід відмітити, що зміст особистого немайнового права неповнолітньої особи на честь і гідність складає класична тричленна будова повноважень: на власні дії, на дії інших осіб та вимоги захисту порушеного права. Неповнолітня особа є носієм честі й гідності, тобто мова йде про благоволодіння особистою гідністю та честю,

яке включає в себе юридичне закріплення за особою правового статусу носія відповідного особистого блага. При цьому здійснюється фактичне володіння честю та гідністю без звернення за сприянням третіх осіб та вимаги від будь-кого й кожного не порушувати ці блага.

Тому особливо важливо роз'яснити неповнолітній особі, як правильно себе захищати, коли гідність і честь знаходяться під загрозою, або забезпечити цей захист від її імені та в її інтересах уповноваженими на те особами. Оточуючі особи повинні вдвічі сумлінніше ставитися до обов'язку щодо поваги честі й гідності неповнолітньої особи, оскільки мова йде про дитину, інакше їх буде притягнуто до цивільної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 205.
3. Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – С. 89.
4. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – С. 4.
5. Крестовська Н. Статус дитини як показник гуманності права: історичні аспекти / Н. Крестовська // Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи : матер. конф., присвяченої 80-й річниці від дня заснування державного показового Дитячого містечка імені III Комінтерну в Одесі. – О. : Юридична література, 2001. – С. 198–202.
6. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных неимущественных прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Л.О. Красавчикова. – Екатеринбург : Уральская гос. юрид. академия, 1994. – 43 с.
7. Ромовская З.В. Личные неимущественные права граждан в СССР : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.712 / З.В. Ромовская. – К. : Киевский гос. ун-т им. Т. Шевченко, 1968. – 20 с.
8. Цивільне та сімейне право України : [підручник] / за ред. Є.О. Харитоновна, Н.Ю. Голубевої. – К. : Правова єдність, 2009. – 968 с.
9. Малеина М.Н. Защита личных неимущественных прав советскими гражданами / М.Н. Малеина. – М. : Знание, 1991. – 128 с.
10. Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян : [монографія] / Л.В. Красицька. – Донецьк : ДІВС МВС України, 2002. – 164 с.
11. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : [монографія] / Р.О. Стефанчук ; відп. ред. Я.М. Шевченко. – К. : КНТ, 2008. – 626 с.
12. Придворов Н.А. Общая и специальная гражданско-правовая защита чести и достоинства граждан : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.712 / Н.А. Придворов ; Харьковский юрид. ин-т. – Х., 1967. – 21 с.